

نشریه علمی پدافند غیرعامل

سال دهم، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۸، (سالی ۳۸): صص ۷۳-۸۱

تأثیر توسعه خوشه‌های صنعتی ساحلی بر حفظ جمعیت و امنیت ملی:

نگرشی ویژه بر نقش توسعه بندرها در صنعت صیادی

حامد بایسته^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۱۵

چکیده

حضور جمعیت فعال در هر منطقه‌ای، امنیت و شکوفایی اقتصادی پایدار را توأمان برای آن منطقه به ارمغان خواهد آورد. ایجاد فرصت‌های شغلی جذاب به تعداد کافی و متناسب با جغرافیا و آب‌وهوای این منطقه، کلیدی‌ترین اقدام در ایجاد و تثبیت پوشش جمعیتی موردنظر است. در این راستا، این تحقیق بایان اهمیت توسعه جمعیت مردمی سواحل جنوبی در امنیت ملی، به ارائه مدل‌های کلی خوشه‌های صنعتی زمینه‌ساز این هدف پرداخته است و با بررسی اسناد بالادستی نظام در این حیطة، پیشنهاد راه‌اندازی و مدیریت برای فعالیت مداوم سه خوشه صنعتی شیلات، گردشگری و نخیلات در استان‌های جنوبی کشور را ارائه داده است. در ادامه بر اساس توسعه‌های اخیر صورت گرفته در کشور در ساخت بنادر کوچک چندمنظوره، با بررسی و تحلیل آمار حوزه صید و صیادی، به چرایی الزام توسعه خوشه صنعتی صیادی و زیرساخت‌های مرتبط با آن پرداخته است. نتایج این تحلیل‌ها نشان می‌دهد که در صورت تکمیل زیرساخت‌ها و زنجیره تأمین خوشه صنعت صیادی، نه تنها اشتغال پایدار در سواحل جنوبی کشور ایجاد می‌شود، بلکه با گسترش رضایت ساحل‌نشینان و مهاجرت معکوس، امنیت ملی در این نواحی تضمین خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: خوشه صنعتی، امنیت، سواحل جنوبی، صیادی، توسعه بندرها.

۱- مقدمه

پیشروی در اختیار دشمن خواهد بود. بر اساس تخمین‌های کارشناسان، در سال ۱۹۹۵ میلادی نزدیک به ۴۰ درصد از جمعیت جهان در حاشیه سواحل دریاها و فاصله ۶۰ کیلومتری از آن سکنی گزیده بودند که این عدد در سال ۲۰۰۰ به حدود ۵۵ درصد رسید [۲]. طبق گزارش سازمان ملل متحد، حدوداً ۸۰ نفر در هر کیلومترمربع از نواحی ساحلی جهان زندگی می‌کنند در حالی که میانگین تراکم جمعیت در سواحل استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان کم‌تر از ۱۲ نفر در کیلومترمربع برآورد شده و در برخی از این مناطق نیز اساساً هیچ جمعیتی ساکن نیست. از لحاظ تراکم جمعیت، رتبه ایران در میان ۱۲۳ کشور ساحلی جهان ۱۰۶ و در میان ۱۷ کشور جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا ۱۶ است [۳]. بدیهی است که کنترل دفاعی یک مرز آبی قریب به ۲۰۰۰ کیلومتری، به‌هیچ‌عنوان با بهره‌گیری از استقرار نیروی نظامی و تجهیزات دفاعی امکان‌پذیر نیست و تنها با وجود یک پوشش جمعیتی فعال و با توزیع یکنواخت این مهم برآورده خواهد شد. در این راستا نگرش پدافند غیرعامل بر توسعه زیرساخت‌ها، همواره مورد توجه محققین علوم مرتبط بوده است [۴].

در نگاه دیگر، ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی یکی دیگر از عوامل مهم تهدیدات نظامی علیه کشور است. همراهی فقر و بیکاری با مشکلات و ناهنجاری‌های اجتماعی امری اجتناب‌ناپذیر است. بیکاری را می‌توان یکی از مهم‌ترین ناهنجاری‌های فرهنگی در استان‌های ساحلی کشور تلقی نمود. قاچاق کالا، سوخت و مواد مخدر از ابتدایی‌ترین نتایج بیکاری است. بر اساس آمارها و اظهارات مسئولین، استان‌های جنوبی کشور در عمل به شاهراه ترانزیت قاچاق کالا، سوخت، مواد مخدر و حتی اسلحه تبدیل شده‌اند که این موضوع خود منشأ بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی و امنیتی دیگر شده است. برای مثال می‌توان به آمار طلاق در استان هرمزگان اشاره نمود که مصرف مواد مخدر اصلی‌ترین دلیل آن ذکر شده است. همچنین بر اساس اظهارات مقامات قضایی بیشترین جرم‌هایی که در این استان رخ داده، سرقت، قاچاق مواد مخدر و ضرب و جرح عمد است و نزدیک به نیمی از زندانیان این استان مرتبط با مواد مخدر می‌باشند [۵]. وضعیت نامناسب معیشت در این ناحیه از کشور موجب شده که دشمنان نیز بدان دامن زده و به بهانه اینکه حق این استان‌ها توسط حکومت مرکزی نادیده گرفته شده، مردم را به جدایی طلبی ترغیب کنند. این‌گونه فعالیت‌ها هرچند با هوشیاری مردم و مسئولین بی‌نتیجه مانده، لیکن خود موجبات ناامنی و نارضایتی را فراهم نموده است. حال آن‌که با استفاده از بخشی از ظرفیت‌های این استان‌ها، می‌توان به راحتی آن‌ها را به نمونه‌ای برتر از مناطق مذکور در سواحل جنوبی خلیج فارس تبدیل کرد و در آن صورت خودبه‌خود این زمزمه‌های شوم جدایی طلبی منتفی

دریا همواره دارای فرصت‌های عظیم اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است و به همین دلیل در کشورهای برخوردار دنیا، محور توسعه قرار گرفته است به‌طوری‌که شهرهای ساحلی معمولاً آبادترین شهرهای کشورها محسوب می‌شوند. لیکن این مهم در ایران به‌گونه‌ای دیگر است. متأسفانه علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته در سال‌های پس از پیروزی انقلاب، هنوز سواحل جنوبی جزء محروم‌ترین مناطق محسوب می‌شود. این در حالی است که استان‌های ساحلی دارای ظرفیت‌های عظیم اقتصادی و گردشگری هستند. استان بوشهر قطب گازی کشور است که کلیه فازهای پارس جنوبی را در خود جای داده است و همگان خوزستان را به‌عنوان قطب نفتی و کشاورزی کشور می‌شناسند. چرایی اینکه با این همه ظرفیت این استان‌ها نه تنها قلب تپنده توسعه کشور نیستند، بلکه بعضی از کمترین امکانات رفاهی زندگی نظیر آب آشامیدنی نیز محروم‌اند، هدف این تحقیق نیست. لیکن ادامه غفلت از رسیدگی به این نواحی، قطعاً بحرانی برای امنیت ملی و سرمایه اجتماعی خواهد بود. در اهمیت این موضوع می‌توان به بخش‌های مختلفی از قوانین و اسناد بالادستی کشور اشاره نمود که با موضوع ارتقاء کیفیت زندگی و افزایش جمعیت در مرزها تهیه شده‌اند [۱]. بررسی تحقیقات پیشین بیان می‌دارد تاکنون به نگرشی یکپارچه بر توسعه خوشه‌های صنعتی محتمل جهت توسعه در نوار ساحلی پرداخته نشده است. در این تحقیق ابتدا به بیان وضع موجود در نواحی ساحلی جنوب کشور و پیامدهای محتمل آن پرداخته خواهد شد و در راستای حفظ جمعیت و امنیت، به ارائه راه‌کارهایی در خصوص صنایع اشتغال‌زا در سواحل پرداخته خواهد شد. در این راستا پس از بررسی دقیق اسناد بالادستی نظام در راستای توسعه سواحل، به ارائه خوشه‌های صنعتی ممکن در راستای توسعه سواحل و ایجاد اشتغال در نوار ساحلی جنوبی کشور پرداخته خواهد شد و مدل‌های کلی خوشه‌های صنعتی صیادی، گردشگری و نخیلات به‌عنوان صنایع دارای پتانسیل در توسعه اقتصاد روستایی ساحل‌نشینان معرفی خواهد شد. سپس به‌منظور اثبات لزوم توسعه این خوشه‌های صنعتی، به تحلیل آمارهای موجود در خصوص صید و صیادی، پرداخته خواهد شد و نقش بندرها و زیرساخت‌های مرتبط با آن مورد ارزیابی قرار خواهند گرفت.

۲- بیان مسئله

بدیهی است در صورتی که کشور بخواهد مورد حمله نظامی واقع شود، محتمل‌ترین مکان برای این حمله، مرزهای آبی جنوب کشور خواهد بود. چراکه با وجود تراکم پایین جمعیتی و زیرساختی در این نواحی، گزینه‌ها و راه‌های فراوانی برای این

جوای کار هر منطقه پرداخت و با ایجاد این خوشه‌های صنعتی و ایجاد مزیت‌های رقابتی، به دنبال ایجاد اشتغال و توسعه پایدار بود [۸-۷]. عبدالهی [۱] بیان داشت که با طرح آمایش سرزمینی استان‌های سواحل مکران، ابزاری مناسب برای سازمان‌دهی فعالیت‌ها در عرصه سکونت‌گاه‌ها فراهم گردد. این محقق نشان داد در این طرح آمایش، کارایی و بازدهی اقتصادی، وحدت و یکپارچگی سرزمینی، گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطق‌های، حفاظت از محیط‌زیست و توسعه پایدار و رفع محرومیت به‌خصوص در مناطق روستایی و کمتر توسعه‌یافته مدنظر بوده است. همچنین آمایش در سطح ملی و منطقه‌ای دستیابی به سندی است که سازمان فضایی منسجم، اثربخش و مبتنی بر شناخت و به‌کارگیری روش‌های اجرایی را برای دستیابی به توسعه پایدار در چارچوب توسعه ملی مبتنی بر اصول آمایش سرزمین فراهم می‌سازد. در تحقیقی دیگر هادی‌پور و پورابراهیم [۹] با بررسی دستگاه‌های حمل‌ونقل شهری، به بررسی تأمین امنیت سواحل پرداختند. این محققین نشان دادند ساماندهی فاکتورهای مختلفی در ارتباط با نوع جاده، مکان‌یابی مراکز امنیتی و خصوصیات شبکه راه‌ها می‌توان طراحی ابزاری در راستای تأمین امنیت سواحل کشور را دنبال نمود. در راستای بررسی تأثیر بندر ساحلی بر توسعه اقتصادی و امنیتی سواحل، محمدی و همکاران [۱۰] به بررسی اثرات اجتماعی احداث توسعه بندر فریدون‌کنار بر شهر فریدون‌کنار پرداختند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که با توجه به اینکه احداث و توسعه بندر فریدون‌کنار در گام‌های اولیه توسعه قرار دارد، در حال حاضر نقش اندکی در توسعه اقتصاد محلی داشته است، ولی به نظر می‌رسد این تأثیرگذاری در آینده فزونی یابد. در تحقیقی دیگر به نقش توسعه گردشگری به‌صورت یک بخش فعال اقتصادی در بالا رفتن سطح اشتغال و به دنبال آن با کاهش بزهکاری و درنهایت افزایش امنیت شود در محدوده شهرستان بندر انزلی پرداخته شد [۱۱]. این محققین نشان دادند که توانایی جاذبه‌های گردشگری در جهت تأثیر مثبت بر هر یک از شاخصه‌های توسعه‌ای اعم از زیرساخت‌ها، حفظ ماندگاری جمعیت، رفع بیکاری و ایجاد اشتغال، توسعه فرهنگی، بهبود مناسبات اجتماعی، توسعه کالبدی، توسعه مناسبات اقتصادی به تأیید رسیده را دارد که می‌تواند موجبات رونق صنعت گردشگری و کسب‌وکار که منجر به کاهش بزهکاری در نتیجه توسعه شهر را فراهم سازد.

همان‌گونه که از بررسی پیشینه تحقیق مشاهده می‌شود، لازمه تأمین امنیت ملی در نوارهای ساحلی کشور، ایجاد مراکز جمعیتی متأثر از توسعه فعالیت‌های اقتصادی، با نگرش بر پتانسیل‌های این مناطق و طرح‌های آمایش سرزمین می‌باشد.

خواهد بود. در این میان تفاوت اقوام و گسترش جمعیت اهل تسنن در کنار شیعیان، ممکن است به برخی از تبعیضات و محرومیت‌های موجود دامن زده و موجبات ناامنی را فراهم آورد. از طرفی به‌واسطه بی‌کاری مفرط و فزاینده‌ای که در شهرها و روستاهای حاشیه جنوبی کشور وجود دارد و به دلیل عدم حمایت‌های لازم، بخش عمده‌ای از کسب‌وکار قدیم مردم نیز از بین رفته و یا رو به نابودی است. این عامل باعث روی آوردن بخشی از ساکنان به قاچاق سوخت و کالا از مرزهای آبی کشور شده است که به آن اشاره شد. لازم به ذکر است، درحالی‌که استان‌های جنوبی (به‌خصوص سیستان و بلوچستان) همواره در آخرین رتبه‌های شاخص‌های توسعه انسانی در کشور قرار دارند که استان‌های سیستان و بلوچستان و هرمزگان رتبه‌های اول و دوم موالید کشور را دارا هستند و بالاترین درصد جمعیت جوان کشور (۳۲/۲ درصد) مربوط به استان سیستان و بلوچستان است [۶].

جمع‌بندی مشکلات موجود در استان‌های ساحلی جنوب کشور، گویای این است که در واقع همه این مشکلات به‌عنوان یک مجموعه هم‌افزا، منجر به ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی و امنیتی شده‌اند و بر این اساس در این تحقیق مورد ارزیابی واقع شده‌اند. برای مثال شاید در ابتدا بیکاری یک تهدید امنیتی تلقی نشود، اما وقتی در استان‌های جنوبی جمعیت بیکار به قاچاق انواع کالا، سوخت، مواد مخدر و اسلحه روی آورده و در اثر آن آمار جرائم خشن در این استان‌ها بالا رفته است، در واقع باید بیکاری و فقر و نبود زیرساخت‌های اساسی را به‌عنوان تهدیدهای امنیتی مطرح کرد. به‌خصوص که چنانچه در بخش‌های قبلی ذکر شد، این استان‌ها مرزهای راهبردی ایران و محل دفاع و مقاومت در مقابل تجاوز احتمالی دشمن می‌باشند. بر این اساس کمبودهای موجود در سواحل جنوبی در کنار تفاوت‌ها و نیز مذاهب متفاوت که در این نواحی وجود دارد، در عمل یک خطر بالقوه امنیتی بزرگ برای کشور محسوب می‌شود که در صورتی که راه چاره‌ای برای آن اندیشیده نشود، می‌تواند به خطری بالفعل تبدیل شود که ضرورت انجام این تحقیق را بیان می‌دارد.

۳- مروری بر تحقیقات پیشین

متن مطالعات صورت‌گرفته در بستر پروژه ملی مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی ایران تأکید دارد که برای توسعه پایدار و نگرش همه‌جانبه بر جنبه‌های فنی، اقتصادی، اجتماعی و ... سواحل جنوبی ایران، بایستی با انجام مدیریت یکپارچه، راهکارها و زیرساخت‌ها بنا گردند. تحقیقات نشان داده است که بایستی با شناخت تأسیسات زیربنایی و ویژگی‌های اقتصادی فعالیت‌ها، به توسعه خوشه‌های صنعتی متناسب با جغرافیا و نیروی انسانی

مناطق مرزی به عمل می‌آورد."

از طرفی در سیاست‌های کلی جمعیتی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری [۱۴]، مشخص است که برای تحقق کلیه‌بندها به‌صورت عام و برای همه کشور لازم است حداقل‌های معیشتی و زیستی در مراکز جمعیتی فراهم گردد. چه اینکه افزایش نرخ باروری به بیش از سطح جانشینی و رفع موانع ازدواج همگی مستلزم شرایط مناسب اقتصادی است. علاوه بر آن در بند ۱۰ سند مذکور تأکید بر حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و کم تراکم و ایجاد مراکز جدید جمعیتی به‌ویژه در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان از طریق توسعه شبکه‌های زیربنایی، حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری و ایجاد فضای کسب‌وکار با درآمد کافی شده است. همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، به‌واسطه چالش‌های امنیتی موجود ایجاد پوشش جمعیتی جدید در سواحل جنوبی خلیج فارس مورد تأکید قرار گرفته است. در بند دیگری از این سند (بند ۱۳) الزام بر تقویت مؤلفه‌های هویت‌بخش ملی (ایرانی، اسلامی، انقلابی) و ارتقاء وفاق و همگرایی اجتماعی، در پهنه سرزمینی به‌ویژه در میان مرزنشینان و ایرانیان خارج از کشور شده است. این نیز به‌نوعی به نگاه ویژه نظام به هویت‌بخشی به مرزنشینان اشاره دارد که نیازمند نگاه ویژه به فراهم‌سازی حداقل‌های زندگی در این مناطق است.

بررسی اسناد بالادستی، بایدهایی را برای توسعه سواحل ترسیم می‌کند که می‌توان به‌طور خلاصه به سه اصل مهم لزوم حفظ و افزایش تراکم جمعیت در سواحل، عدالت اجتماعی و رضایتمندی ساحل‌نشینان و گسترش فعالیت‌های اقتصادی درون‌زا رسید. ذکر این نکته نیز بسیار ضروری است که با فراهم آمدن امکان فعالیت مردم بومی منطقه، علاوه بر تحقق عدالت اجتماعی، اتکای اقتصادی مردم منطقه از دولت برداشته شده و موجب استقلال اقتصادی آن‌ها می‌شود که نتیجه آن محرومیت‌زدایی تدریجی و خودکار در مناطق ساحلی خواهد بود. با توجه به موضوعات بیان‌شده، ارتقاء رضایت مردمی در سواحل، نقش تعیین‌کننده در امنیت ملی دارد که قابل‌بحث است و بایستی به دنبال راهکارهای آن بود.

۵- راه‌کارها

خوشه‌ها، مجموعه‌ای از بنگاه‌های درون یک صنعت‌اند که در یک منطقه جغرافیایی خاص استقرار دارند. خوشه‌های کسب‌وکار را، جایی که بنگاه‌ها با تمرکز خود، قادر به ایجاد هم‌افزایی باشند، می‌دانند. چراکه بدون توجه به حجم اشتغال خوشه‌ها، هم‌جواری جغرافیایی و وابستگی متقابل، فراگیر و رایج نخواهد شد [۱۶-۱۵]. به بیان ساده‌تر خوشه صنعتی، به تمرکز پیوندیافته بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط، با پیشینه تاریخی در یک فضای جغرافیایی گویند که این بنگاه‌ها با افزایش

توسعه فعالیت‌های اقتصادی بایستی با نگرش یکپارچه مدیریت سواحل و ایجاد خوشه‌های صنعتی است که لازمه آن ایجاد زیر ساخت‌ها است [۹-۸].

۴- بررسی اسناد بالادستی

در این تحقیق ابتدا با بررسی اسناد بالادستی در رابطه با توسعه مراکز اقتصادی و جمعیتی در نوار سواحل جنوبی کشور پرداخته شده است. سپس به بررسی بایدها و راه‌کارهای لازم در توسعه خوشه‌های صنعتی معرفی شده، پرداخته شده است. در نهایت بررسی آماری پتانسیل‌های خوشه صنعتی صیادی ارائه شده است.

بر اساس سند چشم‌انداز بیست ساله توسعه [۱۲]، ویژگی‌های جامعه ایرانی در افق ۱۴۰۴ در زمینه‌های مختلف توصیف شده است که در آن بر توسعه‌یافتگی جامعه متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و نیز بر حفظ کرامت انسان‌ها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی تأکید شده است. سند چشم‌انداز بیست ساله ایجاد امنیت، استقلال و اقتدار ملی را نیز مشروط بر مردم‌نهاد بودن آن‌ها می‌داند و ایران را در افق ۱۴۰۴ کشوری "امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت" معرفی می‌نماید. در ماده ۸۰ قانون پنج‌ساله پنجم توسعه [۱۳]، به دولت اجازه داده شده که در راستای ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی، کاهش عدم تعادل منطقه‌ای و توسعه مشاغل نو اقداماتی را انجام دهد. از آن جمله می‌توان به حمایت مالی و تشویق توسعه شبکه‌ها، خوشه‌ها و زنجیره‌های تولیدی، گسترش طرح‌های اشتغال‌زای بخش خصوصی و تعاونی به‌ویژه در مناطق با نرخ بیکاری بالاتر از متوسط نرخ بیکاری کشور اشاره نمود. همچنین در ماده ۱۰۴ بر ارائه کمک‌ها، تسهیلات و مشوق‌هایی به بنگاه‌ها، تشکلهای، شبکه‌ها، خوشه‌ها، اتحادیه شرکت‌ها و ... به‌منظور ارتقاء مشارکت آن‌ها در صادرات غیرنفتی تأکید شده است. ماده ۱۱۲ قانون برنامه پنجم توسعه به صراحت به معضل اقتصادی و اجتماعی موجود در مناطق آزاد تجاری می‌پردازد و به‌منظور زدودن فقر از چهره این مناطق، سازمان‌های مناطق آزاد را موظف می‌کند حداقل یک درصد (۱٪) از محل وصول عوارض ورود و صدور کالاها و خدمات این مناطق را از طریق نهادهای حمایتی به محرومین و نیازمندان بومی این مناطق اختصاص دهند. علاوه بر موارد مذکور، در ماده ۲۰۴ این قانون تصریح شده است که "در راستای ارتقاء و تقویت اقتصاد و معیشت مرزنشینان با رعایت ملاحظات و تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی، دولت حمایت مالی و حقوقی لازم را از استقرار صنایع و شکل‌گیری تعاونی‌های مرزنشینان و حق بهره‌برداری از زمین‌های مستعد کشاورزی و استفاده حداکثری از منابع طبیعی و گردشگری در

ظرفیت عظیم اقتصادی محروم مانده است. متأسفانه برخی فعالیت‌های صورت گرفته در این زمینه نیز با رویکردهای اقتصاد سرمایه‌داری انجام شده و در عمل نه تنها باعث رشد اقتصادی و بهبود زندگی مردم منطقه نشده، بلکه یک دوقطبی فقر و غنا در این مناطق ایجاد نموده که نمونه‌های آن به خصوص در جزایر کیش و قشم به روشنی قابل مشاهده است. معضلات، ناهنجاری‌ها و تضادهای فرهنگی را نیز باید به مشکلات روش موجود گسترش گردشگری اضافه نمود که با این وجود عدم گسترش آن در اکثر مناطق به نفع مردم و کشور خواهد بود. در پیش گرفتن روشی بهینه در جهت نیل به اهداف اقتصادی و فرهنگی و نیز به دست گرفتن ابتکار عمل در زمینه مدیریت و هدایت جریان گردشگری در کشور با توجه به مشکلات موجود و خطر سرایت آن‌ها به مناطق دیگر، امری ضروری است. ایجاد و گسترش خوشه‌های گردشگری با تأکید و توجه بر مردم‌نهاد بودن آن‌ها یکی از این روش‌ها است. در شکل (۲) نمودار زنجیره تأمین گردشگری نمایش داده شده است. تأکید بر تولید و عرضه صنایع دستی محلی و استفاده از محل‌های اسکان، تجهیزات حمل و نقل و نیروی انسانی بومی هر منطقه علاوه بر ایجاد اشتغال و رونق اقتصادی در مناطق هدف، تضمینی برای حفظ سلامت فضای فرهنگی مقاصد گردشگری نیز است. ضمن این روش به صورت چشمگیری نیاز به سرمایه‌گذاری جدید را کاهش می‌دهد و تنها مدیریت و هماهنگی ارگان‌ها و بخش‌های مختلف را می‌طلبد.

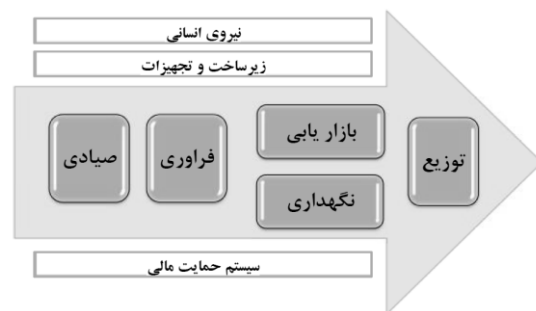

شکل (۲): نمودار زنجیره تأمین خوشه صنعتی گردشگری

دیگر صنعت دارای پتانسیل در سواحل جنوب، صنعت نخیلات است. از دیرباز، خرما و نخیلات یکی از محصولات راهبردی غذایی و از پایه‌های اقتصاد در استان‌های گرمسیری کشور بوده و عمیقاً در اقتصاد، رژیم غذایی و حتی فرهنگ و ادبیات مردم این مناطق تأثیرگذار است. در سال‌های گذشته ایران رتبه اول تولید خرما در جهان را به خود اختصاص داده بود. ولی متأسفانه هم‌اکنون پس از عربستان سعودی و مصر، ایران رتبه سوم جهانی را در تولید خرما دارا است. عواملی از قبیل عدم تمایل سرمایه‌گذاران، قدیمی شدن نخلستان‌ها و شرایط نامساعد آبیاری و نگهداری در نخلستان‌ها باعث کاهش تولید این محصول در چند سال اخیر شده است.

سطح دانش و نوآوری‌های خود، برای استفاده بهینه از منابع و دستیابی به مزایای گوناگون، به همکاری و رقابت می‌پردازند و با چالش‌ها و فرصت‌های یکسانی مواجه می‌باشند [۱۷]. راه نجات سواحل جنوبی از مخاطراتی که پیش‌تر به بیان آن‌ها پرداخته شد، راه‌اندازی خوشه‌های صنعتی متناسب با اقلیم و بافت بومی آن نواحی است. نظر به ظرفیت‌هایی که مجاورت با دریا برای این منطقه فراهم کرده و نیز با عنایت به آب‌وهوای آنجا، بررسی‌ها شکل‌دهی سه خوشه صنعت صیادی، صنعت گردشگری و صنعت نخیلات را بسیار جذاب می‌نماید.

بدون شک صیادی یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین فعالیت‌های اقتصادی مردم سواحل جنوبی کشور در طول تاریخ بوده و هست. امروزه با گستردگی و بزرگ شدن جوامع انسانی هیچ تجارتی به شکل سنتی و قدیمی آن به بالندگی نخواهد رسید. بر همین اساس برای گسترش و تأثیرگذاری صنعت صیادی و شیلات می‌بایست همه فعالیت‌ها و زیربنای اقتصادی مورد نیاز آن فراهم شود. در شکل (۱) نمودار زنجیره خوشه صنعت صیادی نمایش داده شده است. نکته قابل توجه در مورد خوشه صنعت صیادی در سواحل جنوبی این است که در حال حاضر برخی از حلقه‌های زیرساختی و پرهزینه این زنجیره پیش از این شکل گرفته‌اند که می‌توان به توسعه بندرها کوچک صیادی در این خصوص اشاره نمود و بر این اساس با تکمیل حلقه‌های میانی، این زنجیره تکمیل خواهد شد.

شکل (۱): نمودار زنجیره تأمین خوشه صنعتی صیادی

از سوی دیگر در چند دهه اخیر، گردشگری یکی از پرطرفدارترین و پرسودترین فعالیت‌های اقتصادی در جهان بوده است. بر اساس پیش‌بینی سازمان تجارت جهانی، تا سال ۲۰۲۰ میلادی تعداد جهانگردان به رقمی بالغ بر ۱/۶ میلیارد خواهد رسید و بیش از ۵۰ درصد مشکل اشتغال در کشورهای در حال توسعه از این طریق قابل رفع خواهد بود. این در حالی است که ایجاد اشتغال صنعت گردشگری در ایران کمتر از ۵ درصد تخمین زده شده است. سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان با چشم‌اندازها و محیط‌زیست بکر و زیبای خود، ظرفیت بالایی را برای کشور در حوزه گردشگری ایجاد نموده‌اند که تا به حال به صورت متمرکز و جامع به آن پرداخته نشده و کشورمان از این

۶- تحلیل و بررسی

به منظور بررسی دقیق تر راهکارهای ارائه شده، در این بخش از تحقیق، به بررسی و تحلیل کمی و دقیق تر چرایی گسترش صنعت صیادی در کشور با نگرشی بر زیرساخت‌های موجود که مهم ترین آن توسعه بندرها است، پرداخته خواهد شد که مبتنی بر تحلیل ثانویه اطلاعات منتج از آمارهای حوزه صیادی است. یکی از پروژه‌های بستر ساز توسعه خوشه صنعتی صیادی که در سال‌های اخیر با رویکرد توسعه اشتغال در نواحی مرزی ساحل و اهداف پدافند غیرعامل انجام شد، پروژه "طرح توسعه بندرهای چندمنظوره مردمی" است. نقاط ساحلی که احداث بندر در آن انجام شده یا برنامه ریزی اجرا صورت گرفته که در شکل (۴) نشان داده شده است [۱۸]. احداث این پروژه موجب شد آمار شناورهای قایقی و لنجی در روستاهای ساحلی ایران افزایش پیدا کرده و موجبات اشتغال و رضایت ساحل نشینان را فراهم آورد.

ساماندهی این صنعت سودآور و ارزشمند در کشور نیازمند برنامه ریزی و تلاش مداوم و هدفمند است. خوشبختانه خوشه صنعتی خرما در استان بوشهر از زمستان سال ۹۱ شروع به کار کرده و در حال گسترش است. با این وجود، این خوشه صنعتی نیازمند توجه بیشتر و بررسی و برطرف نمودن مشکلات آن است و راه اندازی آن در استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان نیز ضروری است. در شکل (۳) نمودار زنجیره تأمین خوشه نخیلات نمایش داده شده است که در حال حاضر برخی از حلقه‌های آن فعال بوده و برخی نیز نیاز به ساماندهی و برنامه ریزی دارد.

شکل (۳): نمودار زنجیره تأمین خوشه صنعتی نخیلات

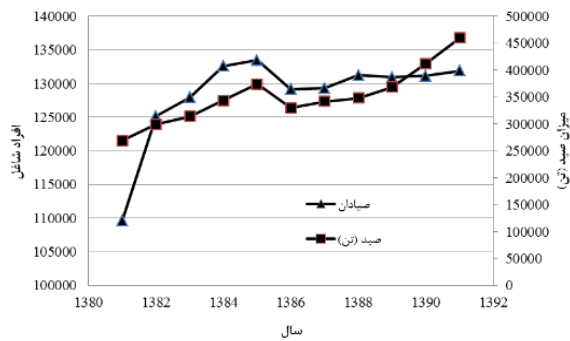
شکل (۴): توسعه بندرها صیادی چندمنظوره در سواحل جنوبی کشور

جدول (۱): مشخصات جمعیتی و شناورهای موجود در بندرها

توسعه یافته [۱۸]

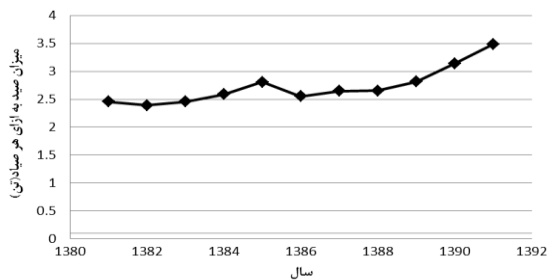
نام بندر	استان	سال احداث	دهستان	تعداد قایق	تعداد لنج	جمعیت (نفر)
کری	بوشهر	۱۳۹۱	بوالخیر	۵۰	۴	۱۰۷۵
هاله	بوشهر	۱۳۹۱	عسلویه	۷۵	۱۰	۱۶۰۰
شناس	هرمزگان	۱۳۹۰	لنگه	۱۰۰	۵۰	۲۳۰۰
شیدراز	هرمزگان	۱۳۹۰	قشم	۱۵۰	۱۰	۴۶۰
بریزک	هرمزگان	۱۳۹۴	میناب	۶۰	۴۵	۷۰۰
یکینی	هرمزگان	۱۳۹۳	جاسک	۵۰	۴۰	۲۰۰۰

در جدول (۱)، نام تعدادی از این بندرها، جمعیت ساکنین و شناورهای موجود در آن‌ها ارائه شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد این پروژه نه تنها سبب ایجاد اشتغال در بین ساحل نشینان شده است، بلکه سبب جذب سرمایه گذاران خصوصی در برخی مناطق آن برای رونق بیشتر خوشه صیادی گردیده است و دیگر اثرات اجتماعی مانند گسترش صنعت توریسم را به دنبال داشته است.

شکل (۶): روند اشتغال و صید در سواحل جنوبی

با در نظر گرفتن افراد شاغل در حوزه صنعت صیادی و بررسی میزان صید، می‌توان "میزان صید به ازای هر فرد شاغل (صیاد)" را بررسی کرد که این موضوع در شکل (۷) نشان داده شده است. این نمودار بیانگر رشد به‌طور متوسط ۴ درصدی در هر ده سال گذشته است. همچنین میزان صید به‌ازای هر فرد شاغل در این حوزه در سال ۱۳۹۱ برابر با ۳/۵ تن است.

شکل (۷): میزان صید به ازای هر صیاد (تن) در سواحل جنوبی

در تحلیل ارتباط بین میزان صید و سرمایه‌گذاری، آمار شیلات نشان‌دهنده صید ۱۵۹۷۰۱ تن آبی در آب‌های جنوبی با به‌کارگیری ۱۰۷۰۹۹ شناور (۷۵۲۰ قایق، ۳۱۳۵ لنج و ۵۴ کشتی) است. در این سال‌ها با رشد و افزایش تعاونی‌های صیادی و بهبود زیرساخت‌ها میزان صید نیز افزایش یافته است. این تغییرات در شکل (۸) نشان داده شده است که ارتباط بین میزان صید و تعداد تعاونی‌های صیادی که شاخصی از افزایش میزان تقاضا می‌باشد را نشان می‌دهد.

شکل (۸): روند توسعه تعاونی‌های صیادی و صید

افزایش تعداد شناوران و پرتردد بودن این بندرها با شناورهای صیادی اعم از لنج و قایق، بیانگر تأثیرات مثبت منطقه‌ای این بندرها در برآورده ساختن اهداف از پیش تعیین شده است و لزوم ادامه و تکمیل آن را در آینده نمایان می‌سازد. در راستای ایجاد فعالیت‌های صیادی و تلاش در جهت رونق زنجیره تأمین صید و صیادی، به‌طور اساسی باید بررسی گردد که آیا صنعت صیادی دارای پتانسیل رشد بوده و مورد استقبال واقع خواهد شد؟

شکل (۵): بررسی روند رو به رشد میزان صید در قیاس با تعداد شناور در سواحل جنوبی

برای این منظور نگرشی ویژه بر آمارهای موجود بسیار مفید است که در این بخش بر اساس آمارهای موجود، تأثیر عوامل مختلف در تغییرات میزان صید در طی سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱ [۱۹]، مورد ارزیابی قرار گرفته است. با مقایسه تعداد شناورها (قایق و لنج) و میزان صید در سواحل جنوبی در شکل (۵)، مشخص است که این دو روند تا سال ۱۳۸۶ متناسب و رو به رشد بوده‌اند. اما در سال ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ با افزایش تعداد شناورهای صیادی رشد قابل توجهی در میزان صید دیده نمی‌شود و در ادامه با کاهش ناوگان صیادی مقدار صید در حال افزایش است. بر این اساس نمی‌توان ارتباط مشخصی بین میزان صید و تعداد شناورهای را استنتاج کرد. در این راستا بایستی افزایش میزان صید را در عوامل دیگر جستجو کرد که نیروی انسانی مهم‌ترین آن عوامل است.

شکل (۶) بیانگر تغییرات روند صید و اشتغال در سواحل جنوبی کشور در سال‌های اخیر است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، افراد فعال در صنعت صیادی به‌تناسب میزان بهره‌برداری از منابع دریایی افزایش یافته و حاکی از ارتباط مستقیم و اهمیت نیروی کار در بهره‌برداری از منابع آبیان دریایی است. به بیانی دیگر علیرغم افزایش چشمگیر در شناورها، میزان صید به بیش از ۲ برابر افزایش یافته است که عامل اصلی آن، می‌تواند افزایش نیروی شاغل در این زمینه باشد.

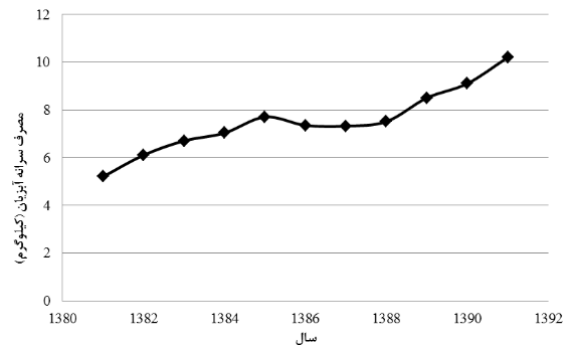
بر این اساس چنانچه بتوان بسترهای لازم جهت ایجاد اشتغال بیشتر را فراهم کرد، می‌توان به افزایش میزان صید امیدوار بود که نه تنها سبب رونق اقتصادی درون‌زا می‌شود، بلکه در ایجاد اشتغال و گام برداشتن در مسیر بند ۱۰ سیاست‌های کلی جمعیتی، گامی مؤثر خواهد بود. به بیانی دیگر توسعه بندرها و تأسیسات وابسته به آن در نواحی مختلف ساحلی (عامل سرمایه)، علاوه بر فراهم آوردن امکان افزایش شناورها، بستر ایجاد اشتغال (عامل کار) را فراهم آورده و سبب افزایش تولید می‌شوند.

توجه به پروژه‌های توسعه بنادر کوچک چندمنظوره در روستاهای ساحلی و توسعه زیرساخت‌های مرتبط با آن، جهت ساخت بندرهایی برای رفاه و امنیت صیادان و توسعه کسب‌وکار در این حوزه و حوزه‌های مرتبط، یکی از مواردی است که به مدد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی قابل انجام است. این بندرها با به‌وجود آوردن محیط امن باعث اسکان جمعیت در ساحل مجاور و به‌وجود آمدن مشاغل مرتبط و مکمل می‌شود و ضمن ایجاد درآمد از منابع دریایی باعث به‌وجود آمدن نقاط جمعیتی و افزایش جمعیت در این نقاط با توسعه کسب‌وکار خواهند شد که لازمه بدون تردید آن وجود زیرساخت‌های مناسب، امن و توسعه و بروز کردن آن با داشتن دیدگاهی راهبردی برای دست یافتن به سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و جمعیتی است. در این راستا به‌منظور تکمیل زنجیره ارزش صنعت صیادی بایستی، ساخت و تکمیل تعداد بیشتری از این بندرها در مکان‌های مختلف جغرافیایی سواحل جنوبی، تکمیل پس‌کرانه و تأسیسات جانبی بندرها موجود احداث‌شده، ایجاد بسترهای لازم جهت مهاجرات جمعیت به محل بندرها احداث‌شده از طریق ایجاد واحدهای مسکونی و امکانات حمل‌ونقل، ایجاد صندوق‌های تعاونی برای خدمت‌رسانی به صیادان، پرداخت وام به صیادان برای خرید قایق و لنج و نیز جذب سرمایه‌گذاران بخش خصوصی جهت ایجاد کارخانه‌ها شناورسازی صیادی در مناطق مختلف ساحلی را در دستور کار قرارداد.

۸- منابع

۱. عبدالمهدی، علی، نقش سواحل مکران در امنیت منطقه و امنیت کشور و راه‌کارهای استفاده بهینه از این سواحل، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، بهمن ۱۳۹۱.
۲. J. E. Cohen, C. Small, A. Mellinger, J. Gallup, and J. Sachs, "Estimates of coastal populations," Science, vol. 278, pp.

از طرفی همان‌طور که در شکل (۹) نشان داده شده است، میزان مصرف آبزیان به‌طورکامل متناسب با افزایش صید بوده که این موضوع بیانگر وجود تقاضا در بازار بوده و تمایل مردم به خرید آن، علیرغم افزایش قیمت‌ها، گواه این موضوع است. بر این اساس لزوم بهبود سبد غذایی خانواده و استفاده از منابع سالم و غنی جایگزین، امر ضروری در راستایی افزایش مصرف آبزیان است این کار علاوه بر افزایش سطح سلامت در خانواده، باعث رونق کسب‌وکار در حوزه آبی‌پروری و صیادی خواهد شد.

شکل (۹): روند مصرف سرانه آبی در کشور

۷- نتیجه‌گیری

در این تحقیق ابتدا به بیان اهمیت نقش اشتغال در توسعه نواحی جمعیتی سواحل جنوبی کشور و به‌دنبال آن ایجاد امنیت پرداخته شد. سپس با بررسی اسناد بالادستی نظام در رابطه با توسعه سواحل جنوب، به معرفی خوشه‌های صنعتی قابل‌گسترش در سواحل جنوبی کشور و بیان مدل کلی آن‌ها پرداخته شد که در این میان، توسعه خوشه‌های صنعتی صیادی، گردشگری و نخیلات به‌عنوان صنایع دارای پتانسیل در توسعه اقتصاد روستایی ساحل‌نشینان معرفی شدند. در ادامه به‌منظور اثبات لزوم توسعه این خوشه‌های صنعتی، به تحلیل آمارهای موجود در خصوص صید و صیادی، پرداخته شد. آمارهای نشان می‌دهد که طی سالیان ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱، میزان صید به بیش از ۲ برابر افزایش یافته است که عامل اصلی آن، افزایش نیروی شاغل در این زمینه است. آنچه در اقتصاد اسلامی نیز به آن تأکید بسیار شده است، اهمیت نیروی کار نسبت به سرمایه در شکوفایی اقتصادی "پربرکت" است که تأثیر نیروی انسانی در این گزارش مورد ارزیابی قرار گرفته و تأکید شده است که توسعه بندرها و تأسیسات وابسته به آن در نواحی مختلف ساحلی، علاوه بر فراهم آوردن امکان افزایش شناورها، بستر ایجاد اشتغال را فراهم آورده و سبب افزایش تولید می‌شوند. هرچند در این میان نایبستی تأثیر عامل افزایش سرمایه‌گذاری را نیز نادیده انگاشت.

۱۱. فتح‌الله‌زاده، طاهره، شریفی چابکی، رقیه، بررسی رابطه توسعه گردشگری، رشد اشتغال و کاهش بزهکاری در شهرستان بندر انزلی، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شماره پیاپی ۲۳، صفحات ۲۰۱-۲۱۲، ۱۳۹۵.
۱۲. سند چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران.
۱۳. برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران.
۱۴. سیاست‌های کلی جمعیتی ابلاغی مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳.
15. M. Porter, "Clusters and the New Economics of Competition," *Harvard Business Review*, vol. 11, pp. 77-98, 1998.
16. S. C. S. Cruz and A. A. Teixeira, "The Evolution of the Cluster Literature: Shedding Light on the Regional Studies Regional Science Debate," *Regional Studies*, vol. 44.9, pp. 1263-1288, 2010.
۱۷. شریف‌زادگان، محمد حسین، نورائی، همایون، ویژگی‌های خوشه‌های صنعتی و اثرات آن در توسعه منطقه‌ای، نشریه نشاء علم، سال پنجم، شماره دوم، صفحات ۴۸-۵۳، ۱۳۹۴.
۱۸. مهندسین مشاور ساحل، قرارگاه سازندگی خاتم‌الانبیاء، گزارش مکان‌یابی احداث بنادر کوچک چندمنظوره در سواحل جنوبی خلیج فارس و دریای عمان، ۱۳۹۰.
۱۹. سالنامه آماری شیلات ایران، وزارت جهاد کشاورزی. ۱۳۹۵-۱۳۹۱.
- 1211-1212, 1997.
3. L. Pruet, J. Cimino, and H. Palmer, "Management of Global Maritime Limits and Boundaries using Geographical information System," 2000. [Http://www. Seaaoudus.org/EEZ/eezarea.ht](http://www.Seaaoudus.org/EEZ/eezarea.ht),
4. A. R. Vizandan, A. R. Mir Ghadri, and J. Sheikh Zadegan, "Passive Defense in Infrastructure Networks Based on Cryptanalysis Stream Cipher Algorithms," *Passive Defense Quarterly*, vol. 2, no. 3, 2011.
5. Akbari, <http://www.mehrnews.com/news>, 1395.
- ۶ سازمان ثبت احوال کشور، مجموعه آمارهای جمعیتی کشور.
7. Y. Karimipour, H. Mohammadi, M. Azizzadehtasouj, and N. Salimnejad, "Strategic Differences of the Coast of Iran," *Geopoletic*, vol. 12, pp. 1-23, 2016.
8. Y. Karimipour, "The role of political-security issues from ICZM," *Ports and Maritime Organization coastal and marine engineering*, 2007.
۹. هادی‌پور، مهرداد، پورابراهیم، شراره، بررسی نقش دسترسی‌ها در محیط GIS جهت تامین امنیت مناطق ساحلی در برنامه‌ریزی حمل و نقل شهر بندعباس، مجله راهوار، شماره ۱۳، صفحات ۳۹-۴۷، ۱۳۸۹.
۱۰. محمدی، جمال، میرمحمدتبار دیوکلاپی، سید احمد، سرادی‌پور، عادل، صالحی، صادق، ارزیابی اثرات اجتماعی و محیط زیستی احداث و توسعه بندر فریدونکنار بر اجتماع محلی، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، شماره چهارم، صفحات ۴۱-۵۷، ۱۳۹۲.

The Impact of Development of Coastal Industrial Clusters on Population and National Security: A Special Attitude on the Role of Ports in the Fisheries Cluster

H. Bayesteh*

Abstract

The presence of an active population in each region will bring security and prosperity to the region forever. Creating attractive job opportunities, in proportion to the geography and climate of the area, is the key to maintaining the desired population coverage. In this regard, this study, by stating the importance of developing the population of the southern shores of the country in national security, some solutions has presented with the general models of industrial clusters and, by examining the upstream documents of the system in this area, proposes the establishment and management for continuous operation of three industrial cluster of fisheries, tourism, and datery has provided the country's southern provinces. Further, based on recent developments in the country in the development of multipurpose ports as a basement of the fishery activities, more discussion about the existing data has been presented. The results of these analyzes indicate that, if the infrastructure and cluster supply chain completes the fishing industry, not only sustainable employment will be created on the southern coast of the country, but national security in these areas will be ensured through the expansion of sailor satisfaction and reverse migration.

Key Words: *Industrial cluster, Security, South Coast, Fishing, Ports development*

* Qom University (h.bayesteh@qom.ac.ir)- Writer-in-Charge